

Mariusz Cichosz¹ <http://orcid.org/0000-0002-1177-7793>

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

KSZTAŁTOWANIE POLSKIEGO SYSTEMU OŚWIATY (LATA 1960–1973) W KONTEKŚCIE ZAŁOŻEŃ REALNEGO SOCJALIZMU

The Creation of Polish Educational System (1960–1973) in the Context of Real Socialism

S u m m a r y: An important area of research for pedagogy is the area of patterns, including ideas, when it comes to the way of understanding man and broadly social relations. Different positions are adopted in this respect – sometimes significantly different. One of the reasons of such situation seems to be the close relation between pedagogy and ideology, the latter providing answers to questions similar, and at times identical, to the ones posed by pedagogy. However, due to the nature and specificity of ideological thinking and the rather extrarational manner of validation assumed in it, the question of admissibility of such connection arises. The analyses of such situations, which the Polish pedagogy had experienced, may prove very illuminating in thus delineated context. These concern the impact that real socialism had upon educational system of 1960–1973. Based on these experiences, questions arise: What were the effects of the inspirations drawn from socialist thought for the Polish pedagogy and what was their influence upon the institutional and systemic solutions adopted in the actual social life? The paper is an attempt at analysing that very issue.

Ke y w o r d s: socialism, Marxism, educational policy, socialist society, comprehensive system of education and upbringing

---

¹ Dr hab. Mariusz Cichosz, prof. UKW, Katedra Pedagogiki Społecznej, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, ul. Jana Karola Chodkiewicza 30, 85-064 Bydgoszcz; e-mail: mcichosz@ukw.edu.pl.

Wstęp

Każdy proces wychowania odnajduje swój opis i swoją interpretację – swoje uzasadnienia w określonych teoriach i koncepcjach naukowych, a także w określonej praktyce – zawsze bowiem przekłada się / powinien się przekładać na konkretne działanie. Jest tak między innymi dlatego, iż pedagogika – działanie pedagogiczne uzyskało już dawno status nauki i takim właśnie racjonalnym, empirycznym i usystematyzowanym kryteriom poznania naukowego i poprawności naukowej powinno podlegać².

Jednak specyfiką poznania i działania pedagogicznego jest również to, iż są one mocno związane z aksjologią – a ta sfera, sfera *wartości*, mocno przekłada się na problematykę ideałów i celów wychowawczych, bez których trudno byłoby mówić o skutecznym i oczekiwanym (zaplanowanym) działaniu pedagogicznym. Jednocześnie ów niezbywalny obszar *wartości* jest częścią szerokiego, społecznego i kulturowego, kontekstu wychowania. Ten kontekst sprawia natomiast, iż pedagogika jest podatna, a niekiedy nawet „otwarta” na zróżnicowane światopoglądowe oraz ideowe podejścia i interpretacje, także takie, na które wskazuje się i przyjmuje w ideologiach. Możemy więc mówić o bliskości pedagogiki z ideologią, a niekiedy nawet o przenikaniu się pedagogicznego myślenia i działania z myśleniem ideologicznym oraz ideologicznym działaniem³.

Powstaje więc pytanie, czy taki związek jest „dobry” (potrzebny i dopuszczalny), jakie są i mogą być jego konsekwencje. Czy i dlaczego należy chronić pedagogikę przed ideologią?

Rozważania tu podjęte są próbą ujęcia tego zagadnienia poprzez analizę rozwijanej w Polsce koncepcji tzw. *wychowania socjalistycznego*, realizowanego z inspiracji realnego socjalizmu. Proces formowania wychowania socjalistycznego był oczywiście procesem złożonym, przebiegającym na różnych etapach

---

² Jest to problem przyjęcia i stosowania kryteriów poznania naukowego, a więc stosowania odpowiednich procedur i zasad zdobywania intersubiektywnie sensownej, sprawdzalnej i kontrolowalnej, także – jak i w tym wypadku – aspektownej wiedzy naukowej. Kryteriom tym pedagogika jako nauka powinna/musi sprostać i je wypełniać; por. Stanisław Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1981).

³ Ideologia – najczęściej pojmowana jest jako całokształt poglądów na świat i życie ludzkie właściwych danej grupie ludzkiej, kierunkowi politycznemu, ekonomicznemu czy artystycznemu, często utożsamianemu z filozofią, światopoglądem lub doktryną społeczno-polityczną. Także stały system pojęć, wartości i przekonań dotyczących rzeczywistości, zwłaszcza społeczno-kulturowej, stanowiący program działania – podzielany przez grupę społeczną, a także z reguły służący jej interesom w formie utrzymania lub przekształcania istniejącego stanu rzeczy; por. Józef Herbut, „Ideologia”. W: *Leksykon filozofii klasycznej*, red. Józef Herbut (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1997), 288–289. Zob. także: Janina Kostkiewicz, Dominika Jagielska, „The Concept and Criticism of Ideology in the Writings of Polish Humanists between 1918–1939”, *Practice and Theory in Systems of Education* 12 (4), 2017 oraz Jerzy Wiatr, *Ideologia i wychowanie* (Warszawa: Książka i Wiadza, 1965), a także Anna Radziwiłł, *Ideologia wychowawcza w Polsce w latach 1948–1956* (Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza Nowa 2, 1981).

i w różnych okresach rozwoju polskiej pedagogiki – przebiegał on także z różnym nasileniem. Obejmował też i odnosił się do różnych obszarów i aspektów samego wychowania. Dzisiaj posiadamy już znaczące wyniki badań nad pedagogiką i wychowaniem okresu PRL-u⁴, jednakże nie cały ten okres będzie przedmiotem moich rozważań.

Niniejszy artykuł podejmuje zagadnienie budowania i w konsekwencji funkcjonowania systemu oświaty i ten aspekt głównie analizuje. Dla potrzeb podjętych analiz przyjęto tu również stosunkowo wąski przedział czasowy przebiegu wskazanego procesu formowania się systemu oświaty, a mianowicie lata 1960–1973. Są to bowiem daty przyjęcia bardzo ważnych aktów prawnych, wyznaczających ideowy kształt i kierunki rozwoju tego systemu w Polsce. Daty te są jednocześnie pewną klamrą zamykającą określony etap ideowego/ideologicznego formowania się tego systemu. Całość podjętych tu analiz wpisuje się w określoną historyczną chronologię wydarzeń, należy jednak pamiętać, iż są one przeprowadzane z pedagogicznego punktu widzenia, a jeszcze wężziej – bardziej z punktu widzenia pedagogiki społecznej – akcentującej zwłaszcza kontekst polityki społecznej i oświatowej tamtych lat⁵.

Pedagogika socjalistyczna – założenia

Adam O. Uziembło – jeden z głównych ówczesnych przedstawicieli pedagogiki społecznej uprawianej w nurcie marksizmu – tak pisał o wskazanych wyżej latach rozwoju polskiej pedagogiki:

---

⁴ Szczególnie zob.: Romuald Grzybowski, *Polityczne priorytety i elementy codzienności socjalistycznej szkoły: wybór studiów poświęconych dziedzictwu edukacyjnemu PRL-u* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2013); *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej w latach 1944–1955*, red. Edward Walewander (Lublin: Biblioteka Pedagogiczna Katedry Pedagogiki Porównawczej WNS KUL, 2002); Janina Kostkiewicz, „Oświata dorosłych w latach 1944–1956”. W: *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej...*, 339–348; Romuald Grzybowski, „Idea wychowania nowego człowieka (HOMO SOVIETICUS) i jej odzwierciedlenie w założeniach programowych wszechzwiązkowej organizacji pionierskiej”, *Polska Myśl Pedagogiczna* 4 (2018), 297–321; Teresa Hejnicka-Bezwińska, *Zarys historii wychowania (1944–1989). Oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami*, cz. 4 (Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, 1996); *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989), rozprawy i szkice*, red. Romuald Grzybowski (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004).

⁵ Autor niniejszego opracowania wpisuje się w taką – pedagogiczną tradycję rozumienia powyższych zagadnień i z takiego – pedagogicznego punktu widzenia je analizuje. W szczególny sposób jest tu przywoływana tradycja badań podejmowanych na gruncie pedagogiki społecznej. Są to dość liczne prace Ryszarda Wroczyńskiego, Stanisława Wojciechowskiego, Stanisława Kowalskiego, Aleksandra Kamińskiego, Adama O. Uziembły czy bardziej współcześnie – Wiesława Theissa, Miłkołaja Winiarskiego czy Mariusza Cichosza. Bardzo ważne są tu również wcześniejsze prace pedagogów społecznych piszących o ww. zagadnieniach z punktu widzenia polityki społecznej, jak chociażby prace Mieczysława Pęcherskiego i Jerzego Wołczyka czy Jerzego Kuberskiego. To właśnie do tego nurtu badań w sposób analityczny i krytyczny odwołuje się niniejsze opracowanie.

Okres od roku 1960 do chwili obecnej, to okres krystalizacji ideologicznej, utrwale-
nia się zasad demokracji socjalistycznej, we wszystkich dziedzinach życia społeczne-
go, na podstawie wzmacniającej się i stabilizującej gospodarki socjalistycznej. Jest
to okres krzepnięcia ideologicznego sił marksistowskich. Po wstrząsach poprzedniego
okresu następuje stabilizacja tendencji rozwojowej kultury socjalistycznej, jako narzę-
dza wychowania społeczeństwa⁶.

Próby pełnej adaptacji tzw. pedagogiki socjalistycznej – inspirowanej marksi-
zmem (marksistowskiej pedagogiki radzieckiej) – podjęto się w Polsce po okre-
sie tłumaczeń i przyswajania prac jej poświęconych, co miało miejsce głównie
w latach 50. Szczególną rolę odegrał w tym zakresie podręcznik autorstwa Iwana
Kairowa zatytułowany *Pedagogika*, wydany w Związku Radzieckim w roku 1948,
zaś w Polsce przetłumaczony w roku 1950⁷. Literatura ta była tłumaczona na ję-
zyk polski, podejmowano się również prób jej adaptacji. Na szczególną uwagę
zasługują pod tym względem prace badawcze Bogdana Suchodolskiego, który
w polskiej pedagogice był głównym ówczesnym interpretatorem zarówno dzieł
Karola Marksa, jak i Włodzimierza I. Lenina oraz innych reprezentantów tego
kierunku, a także sam ostatecznie został przedstawicielem tego kierunku w peda-
gogice, reprezentując ten ideowy i ideologiczny punkt widzenia na wychowanie⁸.
Pisał w tym kontekście na początku lat 60. o perspektywach polskiej pedagogiki
w sposób następujący:

Mówiąc o sytuacji i perspektywach rozwoju nauk pedagogicznych w Polsce Ludowej,
trzeba przede wszystkim uwydatnić szczególne znaczenie, jakie dla wychowania
ma obalenie ustroju kapitalistycznego i tworzenie podstaw socjalizmu. Znaczenie
to ujawnia się zarówno w świadomej i celowej polityce oświatowo-kulturalnej pro-
wadzonej przez nasze państwo, jak i w procesie rośnięcia ludzi – pod opieką partii
i związków zawodowych – w toku wypełniania różnorodnych prac i zadań. W okresie
dwunastolecia dokonaliśmy ogromnej pracy nad rozbudową i przebudową oświaty
i kultury w Polsce⁹.

---

⁶ Adam Olgierd Uziembło, *Rola i osiągnięcia pedagogiki społecznej w Polsce Ludowej* (Warsza-
wa: Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, 1967), 23.

⁷ Iwan Kairow, *Pedagogika*, t. I i II (Warszawa: Nasza Księgarnia, 1950). W okresie tym tłumaczono prace również innych autorów radzieckich, jak np. prace Michała Iwanowicza Kalinina w przekładzie Teofila Waintrauba: *O wychowaniu komunistycznym*, wyd. I, Warszawa 1950, wyd. II, Warszawa 1954, wyd. III, Warszawa 1955; prace Nikołaja Gonczarowa, np. w przekładzie Jadwigi i Zygmunta Michałowskich: *Pedagogika*, Warszawa 1950, a także prace Mojsieja Matwiejewicza Rubinsteina, Aleksandra Medyńskiego czy Trafianowicza oraz Bołdyriewa i innych.

⁸ Należy wskazać tu na liczne prace tego autora, szczególnie zaś pisane na przełomie lat 50. i 60., jak np.: Bogdan Suchodolski, *U podstaw materialistycznej teorii wychowania* (Warszawa: PWN, 1957); tenże, *O pedagogikę na miarę naszych czasów*, wyd. I (Warszawa: Książka i Wiedza, 1958; wyd. II, Warszawa 1959); tenże, *Wychowanie dla przyszłości*, wyd. I (Warszawa: PWN, 1947; wyd. II, Warszawa 1969); tenże, *Podstawy wychowania socjalistycznego* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1967).

⁹ Tenże, *Zarys pedagogiki*, t. 2 (Warszawa: PWN, 1959), 516.

Naczelne zaś zadania tzw. wychowania socjalistycznego mieszczą się według tego autora w trzech kategoriach: *społeczeństwo – praca – kultura*. Chodzi tu o przygotowanie do zaangażowanego uczestnictwa społecznego, do twórczego wykonywania pracy zawodowej i do aktywnego udziału w życiu kulturalnym. Kategorie te określają główne cele socjalistycznego wychowania. W tych też obszarach wyróżnia się tendencja socjalistycznego społeczeństwa do urzeczywistniania podstawowej zbieżności interesów społecznych i rozwojowych potrzeb jednostek.

Przyjmowana więc koncepcja pedagogiki socjalistycznej była koncepcją szerokich społecznych oddziaływań środowiskowych, realizowanych poprzez działania wychowawcze, ale również poprzez określone działania podejmowane na gruncie polityki oświatowej.

Podstawowe założenia pedagogiki socjalistycznej są też konsekwencją ideologii marksizmu i leninizmu, których podstawą jest idea walki rewolucyjnej, zmierzającej do obalenia ustroju klasowego-burżuazyjnego (w kapitalizmie), a ostatecznie do zbudowania społeczeństwa bezklasowego ludzi pracujących (dyktatura proletariatu). Ma to być rewolucja polityczna, społeczna i kulturalna dokonana z udziałem wychowania. Stąd też ostatecznym celem wychowania ma być „przygotowanie dorastających pokoleń do aktywnego udziału w budowie społeczeństwa komunistycznego”¹⁰. Cel ten podjęła pedagogika społeczna rozwijana w PRL-u przez cały okres jego oficjalnego trwania. Tak rozumiane wychowanie socjalistyczne bazuje więc na podstawowych założeniach marksizmu-leninizmu, do których zalicza się: materializm dialektyczny i historyczny, ekonomię polityczną, strategię i taktykę rewolucji¹¹. Wychowanie to zmierzać powinno do ukształtowania „nowego człowieka”. Dlatego też budowany system pedagogiczny musi posiadać środki i metody określania dróg rozwojowych i kształtu przyszłości. W myśl zasady, iż nie świadomość ludzi określa byt, lecz przeciwnie, ich byt społeczny określa ich świadomość (materializm historyczny), wszelkie działania pedagogiczne mają być działaniami środowiskowymi, zaś najskuteczniejszą drogą ich urzeczywistnienia będzie – w myśl zasady strategii i taktyki rewolucji – polityka społeczna¹². I ta koncepcja wychowania (społecznych strategii oddziaływania na ludzi) zaczęła mocno przedostawać się i inspirować ówczesną pedagogikę, stając się w końcu dominującym ideowym

---

¹⁰ Iwan Kairow, *Pedagogika*, 229.

¹¹ Powyższe założenia opisane są szeroko w literaturze marksistowskiej tamtych lat, por. np. Karol Marks, Fryderyk Engels, *O wychowaniu* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1965); Karol Marks, *Kapitał* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1951); Włodzimierz Iljicz Lenin, *Zadania związków młodzieży* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1949); Adam Schaff, *Narodziny i rozwój filozofii marksistowskiej* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1950).

¹² Karol Marks, Fryderyk Engels, *Dzieła wybrane*, t. 1 (Warszawa: Książka i Wiedza, 1949), 338.

nurtem koncepcyjnym polskiej pedagogiki. Należy jednak pamiętać, iż równolegle – cały czas, choć w zdecydowanie mniejszym zakresie i wymiarze, uprawiana była w Polsce także inna – ideowo odmienna pedagogika, jak np. pedagogika chrześcijańska, w tym katolicka, która również w sposób specyficzny interpretowała społeczny wymiar funkcjonowania człowieka. Pedagogika ta jednak była uprawiana poza oficjalnymi strukturami kształcenia i wychowania – lub wyraźnie na ich obrzeżach¹³.

W jednej z wielu swoich ówczesnych prac poświęconych problematyce tak rozumianego wychowania Bogdan Suchodolski pisał w sposób następujący:

Zasadniczym znamieniem nowoczesnej polityki oświatowej winno stać się głębokie uświadomienie tej prawdy, iż w świecie dzisiejszym drogi krzewienia oświaty są i powinny być znacznie różnorodniejsze, niż dawniej i że społeczne potrzeby oświatowe i wychowawcze nie mogą być zaspokojone wyłącznie przez szkołę. Potrzeby te muszą być zaspokajane przez liczne i różnorodne instytucje specjalne oświaty pozaszkolnej, [...] przez stwarzanie warunków dla powstania kształcących form praktyki w każdej bez wyjątku dziedzinie zawodowej [...]. Uznanie wartości tych wielu dróg oświatowych szkolnych i pozaszkolnych, pozwoli dokonać zasadniczego rozgraniczenia zadań, które powinny być wypełniane w każdej z nich¹⁴.

Wychowanie socjalistyczne w ustawach i aktach prawnych

Powyższy ideał i wzór wychowania przekładany na określony system społeczno-oświatowych oddziaływań był w tym okresie mocno „dekretowany” i legalizowany odpowiednimi aktami prawnymi. Bardzo ważnym i istotnym w tym zakresie wydarzeniem w dziedzinie polityki oświatowej, a więc ważnym z punktu widzenia rozwoju polskiej pedagogiki było opracowanie i wydanie nowej ustawy regulującej funkcjonowanie dotychczasowego systemu oświaty. Chodzi tu o Ustawę o rozwoju systemu oświaty i wychowania¹⁵. Ustawa ta w sposób jednoznaczny określiła podstawy ideowe budowanego w Polsce systemu oświaty, jak również przyjmowała zasadę powszechności, dostępności i świeckości kształcenia. W ustawie stwierdzono, iż oświata i wychowanie stanowią jedną z podstawowych dźwigni socjalistycznego rozwoju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. System zaś kształcenia i wychowania ma na celu przygotowanie wykwalifikowanych pracowników gospodarki i kultury narodowej, świadomych budowniczych socjalizmu. Tak określony rozwój systemu oświaty i wychowania ma zapewnić każdemu

---

¹³ Można by tu wskazać m.in. na prace Stefana Kunowskiego, Janusza Tarnowskiego czy Teresy Kukołowicz.

¹⁴ Bogdan Suchodolski, *Zarys pedagogiki*, t. 1 (Warszawa: PWN, 1959), 229.

¹⁵ Ustawa z dn. 15.07.1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (Dz.U. z 1961 r., nr 32, poz. 160).

obywatelowi zdobycie wykształcenia podstawowego oraz dostępność wszystkich szczebli i kierunków kształcenia w zależności od zainteresowań i uzdolnień. Szkoła i inne placówki oświatowo-wychowawcze mają natomiast wychowywać w duchu socjalistycznej moralności i socjalistycznych zasad współżycia społecznego, w duchu umiłowania ojczyzny, pokoju, wolności, sprawiedliwości społecznej i braterstwa z ludźmi pracy wszystkich krajów, ucząc zamiłowania i szacunku do pracy, poszanowania mienia narodowego, przygotowując do czynnego udziału w rozwoju kraju, jego gospodarki i kultury¹⁶.

Ustawa o systemie oświaty z roku 1961 była jedną z pierwszych i najważniejszych dla nowego sposobu rozumienia wychowania oraz wynikającego z niego kształtu budowanego wówczas systemu oświaty w Polsce, zarówno pod względem ideowym, jak i organizacyjnym. Ustawa ta jednak była tylko zapowiedzią tych rozwiązań, które proponowały akty prawne w następnych latach – latach 70. Polska wchodziła wówczas w okres pewnego ugruntowywania porządku społecznego zbudowanego w latach powojennych – miały temu również służyć określone sukcesy w dziedzinie rozwoju gospodarczego, które miały być osiągnięte przez realizację kolejnych pięciolatek – założonych centralnie i realizowanych dróg rozwoju gospodarki.

Mianowicie w roku 1971 rozpoczęto działania, które miały na celu dalsze przeobrażenie istniejącego dotąd systemu oświaty, choć na bazie tych rozwiązań, które wprowadzono wcześniej na mocy ustawy z 1961 roku¹⁷. Odnosiły się one zarówno do kształtu, jak i form kształcenia w Polsce, miały objąć modernizację całego szkolnictwa, ale również obejmować obszary oświaty / edukacji pozaszkolnej.

---

¹⁶ Podejście takie było wówczas szeroko i jednoznacznie przyjmowane na gruncie polityki oświatowej realizowanej przez państwo; por. Mieczysław Pęcherski, Maciej Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977. Podstawowe akty prawne* (Warszawa: PWN, 1978); *Polska pedagogika społeczna w latach 1945–2003. Wybór tekstów źródłowych*, t. 2, red. Mariusz Cichosz (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004).

¹⁷ Edward Gierek, ówczesny pierwszy sekretarz partii rządzącej PZPR, podejmując to zagadnienie, powiedział: „Nasza gospodarka, wszystkie dziedziny życia potrzebują młodych, ideowych i energicznych, wykwalifikowanych i sumiennych kadr. Niech młodzi wiedzą, że współkształtując przyszłość kraju, tworzą własną perspektywę. Wróćmy do tych spraw na specjalnym posiedzeniu Komitetu Centralnego, m.in. w oparciu o sprawozdanie o sytuacji i problemach młodego pokolenia, o zmianach w modelu oświaty. O opracowanie takiego raportu zwróciliśmy się do specjalistów z różnych dziedzin życia. Powinien on być przygotowany przy aktywnym współudziale i przy zasięgnięciu opinii wychowawców oraz różnych środowisk młodzieży. W rezultacie tych badań przystąpimy do opracowania zmian w systemie oświaty w Polsce [...]. Wykształcenie i wychowanie młodych pokoleń w duchu socjalizmu, na patriotów Polski Ludowej – to wielkie zadanie społeczne, narodowe. Poważną rolę mają tu do spełnienia wszystkie organizacje młodzieżowe [...]. Powinny one włączać młodzież do głównego nurtu spraw, którymi żyje kraj. Musimy jednocześnie pamiętać, że głównym ośrodkiem wiedzy, kształtowania charakterów i postaw jest szkoła, cały system oświaty i szkolnictwa wyższego”. Por. Komentarz redakcyjny, *Nowa Szkoła* 3 (1971), 1.

Budowa rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego

Ówczesny minister oświaty i wychowania Jerzy Kuberski w roku 1975 pisał:

W latach 70. rządy i społeczeństwa wszystkich krajów socjalistycznej wspólnoty stanęły przed koniecznością dokonania strukturalnego manewru modernizującego całość kształt stworzonych przez nie systemów oświaty. Ponadto, i to jest naszym zdaniem szczególnie istotne, zapoczątkowane zostały prace nad reformą treści kształcenia i wychowania wynikające z „programu na miarę pokolenia”, jakim jest budowa rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego¹⁸.

Powyższe działania wzmogły się zwłaszcza po objęciu władzy w ZSRR przez Leonida Breżniewa (1964). W ZSRR już w roku 1959 na XXI Zjeździe KC KPZR ogłoszono zakończenie budowy socjalizmu w tym państwie i proklamowano przejście do budowy społeczeństwa komunistycznego. Wobec powyższego pozostałe państwa bloku wschodniego „deklarowały” przejście do budowy tzw. *rozwi-niętego społeczeństwa socjalistycznego* przy zachowaniu przywódczej i dominującej roli ZSRR.

Planowaną więc reformę oświaty podejmowano w ramach scentralizowanego i monocentrycznego systemu społeczno-politycznego i ideowego, co – jak można sądzić – nie pozostawało bez wpływu na kształt i przebieg samej reformy. Biorąc natomiast pod uwagę przewodnią rolę ZSRR wśród innych państw socjalistycznych, nie bez znaczenia był wpływ zarówno idei oświatowych, jak i konkretnych rozwiązań praktycznych przyjmowanych w tym obszarze, a pochodzących właśnie z ZSRR – wpływ, który był jednocześnie zadekretowany prawnie i systemowo¹⁹. Integracja państw socjalistycznych miała odbywać się bowiem w obszarze działań oświatowych – to szeroko, a wężej na poziomie rozumienia samego procesu wychowania²⁰.

Rozpoczynająca się więc w Polsce reforma systemu oświaty lat 70., uwarunkowana między innymi ogólną sytuacją społeczno-polityczną, jaka panowała wówczas w państwach socjalistycznych, wyraźnie określiła kształtującą się wówczas pedagogikę polską, w tym szczególnie pedagogikę społeczną. Podejmowane wtedy inicjatywy legislacyjne, przyjmowane ustawy i uchwały najwyższych

---

¹⁸ Jerzy Kuberski, *Aktualne i perspektywiczne problemy polityki oświatowej*, wyd. II (Warszawa: Książka i Wiedza, 1974), 3; por. Henryk Jabłoński, *Uwagi o polskim systemie szkolnictwa podstawowego i średniego* (Warszawa: PWN, 1971), 46.

¹⁹ Problem wychowania socjalistycznego był również problemem budowania wspólnego „frontu” światowego systemu socjalistycznego. Poza np. ekonomią wychowanie socjalistyczne miało być tylko jednym z elementów tego systemu.

²⁰ Podejmowanie i realizowanie wspólnej polityki oświatowej było szczególnie widoczne w państwach socjalistycznych – tzw. bloku wschodniego (ZSRR, Bułgaria, NRD, Czechosłowacja, Rumunia, Węgry, Polska Rzeczpospolita Ludowa). Przyjmowano tam podobne ustawy i regulacje prawne odnośnie do funkcjonującego systemu oświaty, por.: Mieczysław Pęcherski, *Polityka oświatowa. Zarys problematyki* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975), 147–148.

władz polskich, miały wyraźne przełożenie zarówno na określane wówczas obszary badawcze pedagogiki, jak i na jej zadania. Cały dotychczasowy dorobek pedagogiki – jej zainteresowania środowiskowymi oddziaływaniami wychowawczymi – uzyskiwał teraz nowe, specyficzne nachylenie i ideowy kontekst. Idea wychowującego społeczeństwa (socjalistycznego) oraz jednolitego systemu wychowania stawała się wyraźnie i mocno inspirującymi dla pedagogiki tamtych lat. Pod wpływem tych idei pozostawała większość ówczesnych koncepcji pedagogicznych, także powstających i przyjmowanych na gruncie pedagogiki społecznej.

Jednocześnie coraz wyraźniej pogłębiał się związek pedagogiki z polityką społeczną i oświatową, gdyż to właśnie ona była wówczas głównym obszarem inspiracji ideowych, jak również regulacji prawnych dla praktyki podejmowanej w tym względzie. Aleksander Kamiński, mówiąc o tym związku z punktu widzenia pedagogiki społecznej, pisał:

Obydwie dyscypliny naukowe, stanowiące przedmiot naszych zainteresowań, były zawsze sobie bliskie, lecz ostatnimi laty odnieść można wrażenie dalszego pogłębiającego się zbliżenia, które niekiedy przybiera postać upodobniającego przenikania się, zacierającego niektóre charakterystyczne ongiś różnice. Refleksję taką nasuwa lektura wydawanych w latach 70. prac czołowych polskich pedagogów społecznych i polityków społecznych. Widzimy, jak pedagogika społeczna wznaga akcentowanie własnych kompetencji w zakresie reorganizowania środowiska życia, pracy, rekreacji – polityka społeczna zaś coraz bardziej wnika w analizowanie potrzeb ludzkich – wszelkich potrzeb – oraz angażowanie się w ich ukierunkowywanie i zaspokajanie nie tylko materialne²¹.

Kształtowanie się więc polityki oświatowej tamtych lat, jej „ideowe” konstruowanie i jednocześnie realne urzeczywistnianie były bardzo ważnym tłem i kontekstem określającej się i definiującej właśnie pedagogiki polskiej.

Skoordynowany (całościowy i jednolity) system oświaty i wychowania

Podejmując się reformy systemu społecznego – w tym systemu oświaty, doceniając jednocześnie jego kluczową rolę w procesie rozwoju politycznego, jak i gospodarczego kraju, nowe władze powołały 30 stycznia 1970 roku Komitet Ekspertów do opracowania raportu o stanie oświaty²². Komitet ten miał zbadać sytuację w dziedzinie oświaty i wychowania. Jego przewodniczącym został Jan Szczepański, poza tym składał się on z wielu specjalistów – pracowników nauki, działaczy

---

²¹ Aleksander Kamiński, „Pedagogika społeczna i jej zapotrzebowania wobec polityki społecznej”, *Człowiek w Pracy i Osiedlu* 1 (1978).

²² Józef Miąso, *Historia wychowania w XX wieku*, t. 1 (Warszawa: PWN, 1980), 414.

oświatowych, przedstawicieli gospodarki oraz nauczycieli. Komitet miał również opracować raport o stanie oświaty w państwie. Jego zadania sformułowano w sposób następujący: a) przeanalizować obecny system szkolny i inne formy oświaty w Polsce oraz ustalić propozycje modyfikacji i doskonalenia tego systemu, b) określić zadania i opracować projekt przyszłego modelu oświaty na tle perspektywicznych przeobrażeń społecznych, technicznych i kulturalnych²³.

Komitet więc miał z jednej strony zdiagnozować stan polskiej oświaty (głównie chodziło tu o system szkolny), z drugiej zaś strony miał wskazać i opracować propozycje jej modyfikacji i doskonalenia, również na innych płaszczyznach, np. na płaszczyźnie funkcjonowania różnych instytucji edukacyjnych z uwzględnieniem wpływów szerszego środowiska życia człowieka. Wskazując na ogólne kierunki prac nad raportem, Jan Kluczyński, sekretarz Komitetu Ekspertów, wskazywał na potrzebę badań nad instytucjami pozaszkolnymi w systemie oświaty oraz badań procesów spontanicznej i planowej integracji szkoły, środowisk lokalnych, środowisk pracy i rekreacji. Dalej podkreślał potrzebę odpowiedzi na pytanie o to, jaka ma być rola środowiska pozaszkolnego w systemie kształcenia i wychowania młodzieży, jaki ma być system zintegrowanego wychowania młodzieży (dom, szkoła, organizacja społeczno-polityczna, środowisko pozaszkolne, środki masowego przekazu)²⁴. Ostatecznie w propozycjach zawartych w raporcie końcowym dużo miejsca, poza problematyką szkoły jako kluczową i wiodącą, poświęcono idei całościowego systemu oświaty.

Zarysowaną powyżej wizję reformowanego systemu oświaty przyjął ostatecznie Komitet Ekspertów w opublikowanym przez siebie w roku 1973 *Raporcie o stanie oświaty w PRL*. Raport ten, poza opracowaniem koncepcji nowego ustroju szkolnego, przedstawił wizję funkcjonowania całościowego systemu oświaty, w którym ważną rolę w wychowaniu człowieka odgrywają inne pozaszkolne instytucje. W *Raporcie* czytamy:

Proces wychowania, pojmowany jako proces kształtowania i rozwoju osobowości człowieka, przebiega na wielu płaszczyznach, w okresie przedszkolnym, szkolnym i poszkolnym, lecz zawsze pod wpływem oddziaływania wielu instytucji równocześnie. [...]. Efektywność działania szkoły może być podniesiona, jeżeli oddziaływania kształcące i wychowawcze pozaszkolne nie będą niwelowały usiłowań szkoły, ale będą je wzmacniały [...]. Trzeba zatem mówić nie tylko o jednym froncie wychowawczym, lecz także o całym systemie kształcącym, obejmującym te wszystkie instytucje, które jednostce przekazują wiedzę naukową, umiejętności praktyczne, treści ideologiczne i polityczne, wartości kulturalne, kryteria ocen i wzory zachowań²⁵.

---

²³ Ostatecznie raport ukazał się jako szerokie i zbiorcze opracowanie, zob. *Raport o stanie oświaty w PRL* (Warszawa: PWN, 1973), 9–10; por. *Nowa Szkoła* 11 (1971), 59.

²⁴ Jan Kluczyński, „Prace nad raportem o stanie oświaty w Polsce”, *Nowa Szkoła* 7/8 (1971).

²⁵ *Raport o stanie oświaty...*, 395.

Wychowujące społeczeństwo socjalistyczne

Od momentu powołania Komitetu Ekspertów problematyka reformy i rozwoju oświaty podejmowana była wielokrotnie. Już w następnym roku – 1971, przed VI Zjazdem Partii, który odbył się w grudniu 1971 roku, opracowano wytyczne KC PZPR na tenże zjazd²⁶. W wytycznych przyjęto, iż najważniejszym celem reformowanego systemu oświaty jest stworzenie młodemu pokoleniu korzystniejszych warunków startu w dorosłe życie (wiążąc korzystny rozwój młodego pokolenia z korzystnym rozwojem gospodarki, jak i właściwym poziomem ideowym społeczeństwa socjalistycznego). W związku z tym postawiono w niniejszym dokumencie wiele pytań. Między innymi o to:

- jak długo powinno trwać przygotowanie do zawodu i w jakich formach kształcenia je organizować,
- czy wprowadzać obowiązkowe doksztalcenie pracujących i w jakich formach,
- jak kształcić młodzież szczególnie uzdolnioną,
- jakie powinny być proporcje ilościowe między różnymi kierunkami i poziomami kształcenia młodzieży,
- jak ciągle doskonalić system powiązań: szkolnictwo – nauka.

Poza tym w prezentowanych tu wytycznych zaakcentowano już większą rolę wpływów środowiskowych w wychowaniu człowieka, co było jednym z podstawowych obszarów badawczych rozwijającej się właśnie pedagogiki społecznej. Mówiąc o roli szkoły i jej zadaniach, wytyczne między innymi podkreślają, iż należy dążyć do tego, aby szkoły współpracowały aktywnie z innymi formami oświaty oraz ze środowiskiem, pozyskując dla pracy wychowawczej rodziców, załogi zakładów opiekuńczych i organizacje społeczne, a także stwarzały najlepsze warunki materialne, organizacyjne i kadrowe dla ideowo-wychowawczych organizacji młodzieżowych. Lepsze wyniki pracy wychowawczej wśród młodzieży wymagają natomiast ciągłego rozszerzania zasięgu opieki nad nią. Stan taki powinien być osiągnięty przez rozwijanie odpowiednich funkcji szkoły oraz współdziałanie takich instytucji jak: rodzina, szkoła, organizacja młodzieżowa, organizacja społeczna, prasa, radio, telewizja oraz inne środki społecznego oddziaływania. Rozbudowy i lepszego wykorzystania wymagają także ośrodki wychowania pozaszkolnego: świetlice, półinternaty, placówki kulturalne dla młodzieży.

Zarysowująca się koncepcja systemu oświaty, która obejmowałaby również instytucje wychowania pozaszkolnego, koncepcja całościowych i jednolitych oddziaływań, zarówno pod względem ideowym, jak i pod względem tworzenia spójnego i drożnego systemu oddziaływań wychowawczych, swój pełny wyraz

---

²⁶ Wytyczne te opublikowane zostały w materiałach zjazdowych, zob. *O dalszy socjalistyczny rozwój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wytyczne KC PZPR na VI Zjazd Partii* (Warszawa: wydawnictwo KCPZPR, 1971).

znalazła w kolejnych dokumentach. W latach następnych, 1972–1973, ukazały się bowiem dwa ważne dokumenty: 1) Tezy programowe VII Plenum KC PZPR w sprawie wychowania młodzieży (opublikowane w listopadzie 1972 r.) oraz 2) Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 kwietnia 1973 r. o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski.

Dokumenty te zawierają już w pełni ukształtowaną wizję jednolitego systemu wychowania oraz wychowującego społeczeństwa socjalistycznego. W uchwale sejmowej czytamy:

Sejm stwierdza potrzebę opracowania i wcielenia w życie przez organy rządowe, szkolnictwo, instytucje wychowawcze, kulturalne, środki masowego przekazu, organizacje społeczne i rodzinę jednolitego systemu wychowawczego, przygotowującego młodzież do życia i pracy, do przyszłych zadań i należytego spełniania obowiązków wobec siebie i społeczeństwa. Fundamentem tego systemu są socjalistyczne idee wychowawcze, zawarte w programie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, która przewodzi narodowi w budowie socjalistycznego społeczeństwa. [...] Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej stwierdza, że państwo, zajmując się wszystkimi dziedzinami wychowania młodzieży, będzie skuteczniej koordynować działalność jednolitego frontu wychowawczego, obejmującego: dom, szkołę, zakłady pracy, wojsko, instytucje kulturalne i oświatowe, prasę, radio, telewizję i wydawnictwa, działalność sportową i turystyczną. W wychowaniu młodzieży szczególna rola przypada systemowi oświaty i szkolnictwa wyższego²⁷.

W ten oto sposób reforma systemu oświaty, podjęta w latach 70. w określonych warunkach społeczno-politycznych kształtujących się wewnątrz państwa polskiego, ale i w określonych uwarunkowaniach międzynarodowych, doprowadziła do koncepcji, która zakładała, że wychowanie w państwie ma być podejmowane, realizowane i koordynowane centralnie, według ustalonych ogólnie zaleceń. Wychowanie to ma być jednolite – w tym sensie, że po pierwsze: ma dawać szanse każdemu i być dostępne dla każdego (chodzi tu zwłaszcza o drożny system szkolny z powszechnym wykształceniem średnim oraz możliwościami odpowiedniego przygotowania i kształcenia zawodowego oraz wyższego), po drugie: ma to być wychowanie jednolite ideowo – oparte na idei wychowania socjalistycznego. Poza tym oddziaływania wychowawcze powinny obejmować wszystkie miejsca aktywności społecznej człowieka, a więc poza wychowaniem szkolnym, które ma odgrywać kierowniczą rolę w procesie wychowania, szczególnie istotne stało się również wychowanie pozaszkolne. Z punktu widzenia skuteczności podnoszono również problem integrowania podejmowanych oddziaływań wychowawczych. Ponadto przyjęto również jako fundamentalną źródłową zasadę, iż w sprawę wychowania ma być zaangażowane całe społeczeństwo – idea

---

²⁷ Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 kwietnia 1973 r. o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski, 4.

wychowującego społeczeństwa. Podobne rozstrzygnięcia oraz wizję reformowanego systemu oświaty przyjęto ostatecznie w opracowanym projekcie Komitetu Ekspertów, zawartym w *Raporcie o stanie oświaty...* opublikowanym w 1973 roku.

Wszystkie przedstawione powyżej ustalenia i rozstrzygnięcia, przyjmowane na gruncie uchwał, wytycznych, tez programowych oraz innych opracowań odnośnie do reformowanego systemu oświaty, zostały ostatecznie przyjęte do realizacji jako podstawa zreformowanego systemu edukacji narodowej na mocy Uchwały Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 października 1973 r. w sprawie systemu edukacji narodowej²⁸. Uchwała ta ostatecznie wprowadzała nową strukturę systemu oświaty i wychowania w Polsce, przyjmując w tym względzie takie założenia kierunkowe jak:

- stopniowe upowszechnianie wychowania przedszkolnego w mieście i na wsi,
- zapewnienie powszechnego wykształcenia średniego poprzez realizację jednolitego programu kształcenia podstawowego i średniego na bazie dziesięcioletniej szkoły ogólnokształcącej (szkoła ta ma być również jednolita pod względem programowym w mieście i na wsi),
- rozwój kształcenia zawodowego, które powinno służyć przygotowaniu do pracy kwalifikowanych robotników, techników i innych pracowników,
- podstawą i naczelnym ogniwem zreformowanego systemu oświaty ma być szkoła. Uchwała, zgodnie z ustaleniami wszystkich dotychczasowych projektów i rozstrzygnięć legislacyjnych, wskazywała na dużą rolę w systemie wychowania pozaszkolnego instytucji wychowawczych. W uchwale tej czytamy:

W ogólnym systemie oświaty coraz większe zadania stają przed rodziną, zakładami pracy i związkami zawodowymi, organizacjami młodzieżowymi i społecznymi, instytucjami ochrony zdrowia, instytucjami opieki nad dziećmi i młodzieżą, wojskiem, instytucjami kulturalno-oświatowymi, naukowymi i artystycznymi, instytucjami upowszechniającymi wiedzę, wartości moralne i zasady współżycia społecznego, środkami masowej informacji, instytucjami sportu i turystyki i innymi. Koordynacja wpływów i działań tych instytucji pozwoli na stworzenie pełnego środowiska wychowawczego, umożliwi optymalizację procesu kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży, zwłaszcza w przyswajaniu podstawowych norm moralnych²⁹.

Przedstawiona tu problematyka uprawiania pedagogiki w nurcie zideologizowanej polityki społecznej i oświatowej uzyskiwała swoje szczególne odniesienie i „zastosowanie” w pedagogice społecznej. Z jednej strony odnajdujemy w tej

---

²⁸ To kolejny akt prawny przyjęty na poziomie uchwał sejmowych, zob. Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 października 1973 r. w sprawie systemu edukacji narodowej, *Monitor Polski*, nr 44.

²⁹ Tamże, 45.

pedagogice prace i działania mocno integrujące podejście właściwe dla polityki społecznej i oświatowej z podejściem właściwym dla pedagogiki, jak w przypadku prac i działań Jerzego Kuberskiego, Czesława Banacha czy Jerzego Wołczyka³⁰. Z drugiej zaś strony można na gruncie pedagogiki społecznej znaleźć także podejścia krytyczne wobec powyższych zagadnień. Znane są wypowiedzi np. Aleksandra Kamińskiego na temat prac nad reformą oświaty – w tym wypadku odnoszące się do *Raportu o stanie oświaty...* Autor wypowiadał się na jego temat dość krytycznie, szczególnie w kwestii zagadnienia proponowanych regulacji odnoszących się do instytucji pozaszkolnych. Pisał na ten temat w następujący sposób:

Instytucje Raportu można by określić tak: instytucje wpływające nieintencjonalnie, nieokreślenie na związane z nimi osoby należy przeobrazić w składniki środowiska wychowawczego, świadomie ukierunkowujące swe wpływy ku intencjonalnie wskazywanym celom wychowania. Uświadomienie pedagogom i poza pedagogicznym czynnikom społecznym najszerszego zakresu aspiracji i możliwości edukacyjnych mogło być – na danym etapie badań naukowych – podane tylko bardzo skrótowo, na ogół w postaci najogólniejszych stwierdzeń oraz hipotez roboczych, a postulaty, które tu występują – wymagają (bardziej niż zalecenia dotyczące systemu szkolnego) konkretyzacji oraz weryfikowania opartego na poprawnym eksperymentowaniu³¹.

Sprawa ta wiąże się również z problemem możliwości podejmowania nieskrępowanych badań, jakie prowadzono wówczas na gruncie pedagogiki. Dość groteskowo brzmią w tym względzie słowa Czesława Banacha, który w okresie przeprowadzania reformy oświaty w Polsce lat 70. pisał:

Stworzenie nowoczesnego systemu oświaty wymaga doskonalenia, sterowania naukami społecznymi przez partię i państwo oraz stworzenia warunków dla układów między kształceniem, nauką, życiem społecznym i gospodarczym. Sterowanie może przebiegać poprzez: 1) ukierunkowanie działalności badawczej, przedstawianie celów i zadań do rozwiązania, 2) tworzenie warunków materialnych i społecznych dla rozwoju i wykorzystania potencjału nauk dla kierunku współpracy z zagranicą, 3) wykorzystanie opinii i ekspertyz w ważnych problemach, 4) popieranie twórczych pomysłów, ludzi konsekwentnie prowadzących wdrożenia na skalę masową, ograniczanie

---

³⁰ Z punktu widzenia problemu przenikania się idei – związku polityki z pedagogiką tamtych lat – wydaje się bardzo ważnym fakt, iż osoby podejmujące problematykę polityki oświatowej, w tym również problematykę wychowania, pełniły równocześnie bardzo często ważne funkcje partyjne i rządowe: Jerzy Kuberski w latach 70. był ministrem oświaty i wychowania, Czesław Banach w tych samych latach był zastępcą kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, Jerzy Wołczyk był pierwszym zastępcą ministra oświaty i wychowania – podsekretarzem stanu, Jarema Maciszewski był kierownikiem Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR.

³¹ Aleksander Kamiński, „Funkcja opiekuńczo-wychowawcza szkoły (z dyskusji nad raportem Komitetu Ekspertów)”, *Nowa Szkoła* 7/8 (1973).

wpływu ludzi powielających znane prawdy oraz prezentujących typ nadmiernie ostrożnych³².

Zakończenie – wnioski

Ostrość współczesnych sporów ideologicznych – o to, jak rozumieć dziś to, czym jest, może i ma być świat społeczny i jakie miejsce ma oraz może zajmować w nim człowiek – pokazuje, iż jest to dziś jeden z kluczowych problemów społecznych. Doświadczenia, jakie w tym zakresie w pedagogice mamy z tzw. *pedagogiką socjalistyczną*, pokazują, iż konsekwencje takich uwikłań mogą być i są zawsze dalekosiężne – systemowe. Uczą więc, by w tym zakresie zawsze postępować racjonalnie – z dużą poznawczą ostrożnością oraz z pełną świadomością tego, czym jest ideologia – jakie są niebezpieczeństwa doktrynalnego myślenia, a przede wszystkim działania.

Biorąc zaś pod uwagę wyżej opisany proces ideologicznego kształtowania systemu oświaty, należałoby wskazać na następujące wnioski:

- każdy kształtujący się – kształtowany system oświaty jest zawsze również odpowiedzią na lokalne i globalne procesy oraz zjawiska społeczne – powinien więc w te zjawiska się wpisywać, rozpoznawać je i twórczo przekształcać. System oświaty nie może być więc w tym znaczeniu ideowym schematem – i tylko funkcjonalną ramą;
- każdy kształtujący się system oświaty powinien być przestrzenią dla społecznej – obywatelskiej – podmiotowej aktywności tych, którzy go tworzą, zaś uczestnictwo w nim powinno być aktem wolnego wyboru i twórczej aktywności;
- system oświatowy jako system wychowawczy powinien być oparty i odwoływać się do uniwersalnego systemu wartości – powinien akcentować podmiotowość i humanistyczny wymiar istnienia człowieka i społeczeństwa;
- system oświaty zawsze wpisuje się i wypływa z określonej kultury – powinien więc do niej nawiązywać i twórczo ją rozwijać.

Streszczenie: Ważnym obszarem poszukiwań dla pedagogiki jest obszar przyjmowanych wzorów i wzorców, także idei, gdy chodzi o sposób rozumienia człowieka, jak i szeroko – relacji społecznych. W tym zakresie przyjmowane są różne stanowiska – niekiedy istotnie zróżnicowane i odmienne. Jednym ze źródeł tej różnorodności jest bliskość pedagogiki i ideologii, która daje odpowiedzi na podobne jak w pedagogice – a nawet te same

---

³² Czesław Banach, „Rola nauk pedagogicznych w kształtowaniu przyszłego modelu oświaty i wychowania”, *Kwartalnik Pedagogiczny* 2 (72) 1974.

pytania. Ze względu jednak na charakter i specyfikę ideologicznego myślenia i przyjmowany w nim raczej pozaracjonalny sposób uzasadnień – powstaje pytanie o dopuszczalność takiego związku. Bardzo pouczające w tym zakresie mogą być analizy takich sytuacji, które miały już miejsce w polskiej pedagogice. Chodzi tu o wpływ realnego socjalizmu na budowany system oświatowy w latach 1960–1973. Na podstawie tych doświadczeń powstają pytania: do czego prowadziły inspiracje myśli socjalistycznej w pedagogice i jak wpływały na instytucjonalno-systemowe rozstrzygnięcia przyjmowane w realnym życiu społecznym? Niniejszy artykuł jest próbą analizy tego zagadnienia.

Słowa kluczowe: socjalizm, marksizm, polityka oświatowa, społeczeństwo socjalistyczne, całościowy system oświaty i wychowania

Bibliografia

- Banach, Czesław. „Rola nauk pedagogicznych w kształtowaniu przyszłego modelu oświaty i wychowania”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 2 (72) 1974.
- Cichosz, Mariusz. *O pedagogice społecznej i jej rozwoju*. Kraków: Wydawnictwo „Impuls”, 2016.
- Cichosz, Mariusz. *Pedagogika społeczna w Polsce w latach 1945–2005*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006.
- Grzybowski, Romuald. „Idea wychowania nowego człowieka (HOMO SOVIETICUS) i jej odzwierciedlenie w założeniach programowych wszechzwiązkowej organizacji pionierskiej”. *Polska Myśl Pedagogiczna* 4 (2018).
- Grzybowski, Romuald. *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej w latach 1944–1955*, red. Edward Walewander. Lublin: Biblioteka Pedagogiczna Katedry Pedagogiki Porównawczej WNS KUL, 2002.
- Grzybowski, Romuald. *Polityczne priorytety i elementy codzienności socjalistycznej szkoły: wybór studiów poświęconych dziedzictwu edukacyjnemu PRL-u*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013.
- Hejnicka-Bezwińska, Teresa. *Zarys historii wychowania (1944–1989). Oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami*, cz. 4. Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, 1996.
- Jabłoński, Henryk. *Uwagi o polskim systemie szkolnictwa podstawowego i średniego*. Warszawa: PWN, 1971.
- Kairow, Iwan. *Pedagogika*, t. I i II. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1950.
- Kamiński, Aleksander. „Funkcja opiekuńczo-wychowawcza szkoły (z dyskusji nad raportem Komitetu Ekspertów)”, *Nowa Szkoła* 7/8 (1973).
- Kamiński, Aleksander. „Pedagogika społeczna i jej zapotrzebowania wobec polityki społecznej”. *Człowiek w Pracy i Osiedlu* 1 (1978).
- Kamiński, Stanisław. *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1981.
- Kluczyński, Jan. „Prace nad raportem o stanie oświaty w Polsce”. *Nowa Szkoła* 7/8 (1971).
- Kostkiewicz, Janina. „Oświata dorosłych w latach 1944–1956”. W: *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej w latach 1944–1955*, red. Edward Walewander. Lublin: Biblioteka Pedagogiczna Katedry Pedagogiki Porównawczej WNS KUL, 2002, 339–348.
- Kostkiewicz, Janina, Jagielska, Dominika. „The Concept and Criticism of Ideology in the Writings of Polish Humanists between 1918–1939”. *Practice and Theory in Systems of Education* 12 (4), 2017.

- Kowalski, Stanisław. „Sytuacja w pedagogice społecznej w zakresie badań nad doskonaleniem systemu wychowawczego w środowisku”. W: *O sytuacji w naukach pedagogicznych*, red. Wincenty Okoń. Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985.
- Kuberski, Jerzy. *Aktualne i perspektywiczne problemy polityki oświatowej*, wyd. II. Warszawa: Książka i Wiedza, 1974.
- Kunowski, Stefan. *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1996.
- Leksykon filozofii klasycznej*, red. Józef Herbut. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1997.
- Lenin, Włodzimierz Iljcz. *Zadania związków młodzieży*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1970.
- Marks, Karol. *Kapitał*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1951.
- Marks, Karol, Engels, Fryderyk. *Dzieła wybrane*, t. 1. Warszawa: Książka i Wiedza, 1949.
- Marks, Karol, Engels, Fryderyk. *O wychowaniu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1965.
- Miąso, Józef. *Historia wychowania w XX wieku*, t. 1. Warszawa: PWN, 1980.
- O dalszy socjalistyczny rozwój Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wytyczne KC PZPR na VI Zjazd Partii*. Warszawa: wydawnictwo KCPZPR, 1971.
- Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989), rozprawy i szkice*, red. Romuald Grzybowski. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004.
- Pęcherski, Mieczysław. *Polityka oświatowa. Zarys problematyki*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.
- Pęcherski, Mieczysław, Świątek, Maciej. *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977. Podstawowe akty prawne*. Warszawa: PWN, 1978.
- Polska pedagogika społeczna w latach 1945–2003. Wybór tekstów źródłowych*, t. 2, red. Mariusz Cichosz. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004.
- Radziwiłł, Anna. *Ideologia wychowawcza w Polsce w latach 1948–1956*. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza Nowa 2, 1981.
- Raport o stanie oświaty w PRL*. Warszawa: PWN, 1973.
- Schaff, Adam. *Narodziny i rozwój filozofii marksistowskiej*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1950.
- Suchodolski, Bogdan. *O pedagogikę na miarę naszych czasów*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1958.
- Suchodolski, Bogdan. *Podstawy wychowania socjalistycznego*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1967.
- Suchodolski, Bogdan. *U podstaw materialistycznej teorii wychowania*. Warszawa: PWN, 1957.
- Suchodolski, Bogdan. *Wychowanie dla przyszłości*, wyd. I. Warszawa: PWN, 1947.
- Suchodolski, Bogdan. *Zarys pedagogiki*, t. 1 i 2. Warszawa: PWN, 1959.
- Szkoła otwarta – rzeczywistość i perspektywy*, red. Jerzy Wołczyk, Mikołaj Winiarski. Warszawa: PWN, 1976.
- Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 kwietnia 1973 r. o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski.
- Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 października 1973 r. w sprawie systemu edukacji narodowej, *Monitor Polski*, nr 44.
- Ustawa z dn. 15.07.1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (Dz.U. z 1961 r., nr 32, poz. 160).
- Uziębło, Adam Olgierd. *Rola i osiągnięcia pedagogiki społecznej w Polsce Ludowej*. Warszawa: Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, 1967.
- Wiatr, Jerzy. *Ideologia i wychowanie*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1965.
- Wołczyk, Jerzy, Wroczyński, Ryszard. „Dorobek i aktualny stan badań w dziedzinie pedagogiki społecznej w Polsce”. W: *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. Ryszard Wroczyński, Tadeusz Pilch. Wrocław: PWN, 1974.